

جوطرافياى شيوەزارى باجةلانى

ناسراو به شيوەزارى شەبەك

جغرافية لهجة باجلان

نەريمان عەبدووللا خوشناو

نريمان عبدالله خوشناو

ملخص البحث

شبه اللهجة الباجلان معروف بالشبه اللهجة الشبك الشبكيون بالاصل هم من قومية الكوردية، و شبه اللهجة الباجلاني ينتمي الى اللهجة (كوران) وهي احد اللهجة الرئيسية في اللغة الكوردية.

هذه الدراسة لهجوية و التاريخية حول اللهجة الباجلاني و كورد الشبك . الدراسة يتكون من المقدمة و فصلين، ففي الفصل الاول نتحدث عن شبه اللهجة الباجلاني ، و يتكون من محورين، في محور الاول نتكلم عن جغرافية شبه اللهجة الباجلاني في مكانته في توزيع اللهجات الكوردية، وفي محور الثاني نتكلم عن اللهجة (كوران) و شبه اللهجة الباجلاني. و الفصل الثاني نتكلم عن الكورد الشبك ، والتي يتكون من ثلاث محاور، ففي محور الاول نتحدث عن اصل مصطلح الشبك ، و محور الثاني نتكلم عن مكان الاقامة الشبك و محور الثالث و الاخير نعرض الاماكن المقدسة لدى الكورد الشبك. وفي نهاية البحث عرضنا النتائج البحث .

دەستتێك

شەبەككێكان لە بنفەرەندا كوردن و بە شيوەزارى باجةلانى سەر بە دياالیکتی (طوران)ن، کە یەکیکە لە دیاالیکتە سەرەکییەکانی زمانی کوردی. شەبەككێكان لە ثانییەکاندا دەژین سنوورەکی لە رۆژهەلاتەقووە لە رووباری (غازر)قووە بو قزای (تەلکێف)ە، کە لە رۆژئاواوەتی، لە زوورووی قەزای شەخانەقووە بو شارێ (مووسلا) ئەمە خواروویەتی، لە کۆندا بەشێک بوو لە دەزەقە بادیان، بەلام لە ئاش شورشێ (1958/7/14) رۆژێ شۆپنییە یەک لێدوا یەکەکانی عێراق ئەم ناوێتیان تەعریب کردوو و لە بادینان دایبیریوو و خراوەتە سەر شارێ مووسلا، واتە ئەو ناوێتیان دەتەقووە کە بە ناوێ کوردستانیەکانی دەقووە هەریمی کوردستان ناسراون.

ئەم لیکۆلینەقووە لیکۆلینەقووەکی میدوویی و دیاالیکتۆلۆجییە لەبارەى شيوەزارى باجةلانى و کوردی شەبەك، لیکۆلینەقووە تەقووەی ریبازی وەسفی شیکاری کردوو. لیکۆلینەقووە لە دەستتێک و دوو بەش تیکهاتوو، لە بەشی یەکەمدا باسی شيوەزارى باجةلانى کراوە، کە تێیدا دوو تەقووەی طرتوتەقووە، لە تەقووەی یەکەمدا باسی جوطرافياى شيوەزارى باجةلانى لە نیو دابەشکردنی دیاالیکتەکانی زمانی کوردی کراوە، لە تەقووەی دوووەمدا باسی نەخشی جوطرافياى دیاالیکتی طوران و شيوەزارى باجةلانى کراوە. لە بەشی دوووەمدا باسی کوردی شەبەك کراوە، کە تێیدا سێ تەقووەی طرتوتەقووە، لە تەقووەی یەکەمدا باسی زاراوەی شەبەك کراوە و لە تەقووەی دوووەمدا باسی زید و شوبنی نیشتەجیوونی شەبەك کراوە و لە تەقووەی سێیەمدا باسی طومنز و ئارمطا ئیروزەکانی شەبەك کراون . لە کۆتاییدا ئەنجام و سەرژاوەکان خراونەتەروو .

بەشی یەکەم

1-1: جوطرافىاي شيوەزارى باجەلانى لە نيۆ دابەشکردنى دىيالىكتەكانى زمانى كوردى

دابەشکردنى دىيالىكتەكانى زمانى كوردى لاي شارەزا و ئسئوراني كورد و غەيرە كورد لە كۆنقوۋە تاكو بە ئقمرؤ دەطات، بە ضەندىن شيوەزارى جياجياوۋە دابەش كراوۋە، بۇيە ليرەدا هەندى لىقو دابەشکردنانه دەخەينەتروو، تا بە هۇيەتوۋە ئقوۋە زياتر روونبەتەتوۋە و بزاني تا ضەند شارەزاين شيوەزارى باجەلانىيان لە نيۆ دابەشکردنى دىيالىكتەكانى زمانى كوردى خستوتەتروو :

1- شەرفەخانى بەدلىسى لە كنىبى (شەرفنامە) ⁽ⁱ⁾دا، دىيالىكتەكانى زمانى كوردى دەستنيشانكردوۋە، بەبى ئقوۋە ئامادە بە شيوەزارى باجەلانى بكات، ئتەطرصى دىيالىكتى طورانى وەك دىيالىكتىك خستوتەتروو :

1- كرماتج

2- لور

3- كەلهور

4- طوران

2- محەمەد مەردۇخى لە كنىبى (ميدووى كورد و كوردستان) ⁽ⁱⁱ⁾دا، دىيالىكتەكانى زمانى كوردى دەستنيشانكردوۋە، بەبى ئقوۋە ئامادە بە شيوەزارى باجەلانى بكات، ئتەطرصى دىيالىكتى طورانى وەك دىيالىكتىك خستوتەتروو :

1- كرماتج

2- طوران

3- لور

4- كەلهور

3- محەمەد ئەمىن زەكى لە كنىبى (خلاصە تاريخ الكرد و كردستان من اقدم العصور التاريخية حتى الان) ⁽ⁱⁱⁱ⁾دا، دىيالىكتەكانى زمانى كوردى دەستنيشانكردوۋە، بەبى ئقوۋە ئامادە بە شيوەزارى باجەلانى بكات :

1- كرماتجى رۇذەلآت

2- كرماتجى رۇذناوا

3- كرماتجى باشوورى رۇذناوا

4- شَيْخ محمّدي خالاً لة فترهنتى (خالاً)^(iv) دا، ديالكتكانى زمانى دستنیشانكر دووة، بئبى نغووى نامادة بة شيوه زارى باجة لانى بكات، تئناننت ديالكتى طورانى وئك شيوه زارى لة كرمانجى ناوهراسندا خستوتتروو .

1- زازا

2- كرمانجى دةستة ضةت(شمالىي): (بوتانى، بادينى، هةكارى، بايةزىدى، شةمدينانى).

3- كرمانجى دةستة راست: (سورانى، بابانى، موكرىانى، نةردة لانى، كةلهورى، طوران).

4- لورى (بەختيارى، لةكى، فةيلى).

5- توفيق وةهبي، ديالكتكانى زمانى كوردى دستنیشانكر دووة، بة شيوه تىك نامادة بة شيوه زارى باجة لانى وةكو شيوه زارى لة نئبو ديالكتى طوران كردووة.^(v)

1- كرمانجى

أ- كرمانجى ذووروو: (بوتانى، ناشيتايى، هةكارى، بادينانى، بايةزىدى).

ب - كرمانجى خواروو: (موكرى، مةهابادى، سورانى، سولتيمانى، سنهئى).

2- لوورى: (بەختيارى، لةكى، فةيلى، كةلهورى، مامهسةنى).

3- طوران: (باجه لانى، كاكهئى، زةنطنة، هةورامى).

4- زازا.

6- فوئاد حمة خورشيد لة كئبى (زمانى كوردى - دابة شيوونى جوطرافياى ديالكتكانى)^(vi) ديالكتكانى زمانى كوردى دستنیشانكر دووة، بة شيوه تىك نامادة بة شيوه زارى باجة لانى وةكو شيوه زارى لة نئبو ديالكتى طوران كردووة .

1- كرمانجى باكوور: (بايةزىدى، هةكارى، بوتانى، شةمدينانى، بادينانى، ديالكتى روذناوا).

2- كرمانجى ناوهراسند: (موكرى، سورانى، نةردة لانى، سلیمانى، طهرميانى).

3- كرمانجى باشوور: (لورى رةسن، بەختيارى، مامهسةنى، كوھطلو، لةك، كةلهور).

4- طوران: (طورانى رةسن، هةورامانى، باجة لانى، زازا).

7- زوبير بيلال لة كئبى (ميذوى زمانى كوردى)^(vii) دا، ديالكتكانى زمانى كوردى دستنیشانكر دووة، بئبى نغووى نامادة بة شيوه زارى باجة لانى و ديالكتى طوران بكات :

1- كوئملى ذووروو (كرمانجى)

2- كوئملى خواروو (سورانى)

8- جەمال نەبەز لە كئيبى (زمانى يەكپەرتووى كوردى) (viii) دا، دىيالېكتەكانى زمانى كوردى دەستىشەنكر دوو، بەبى نەوئى نامادە بە شىوئەزارى باجەلانى بكات، نەطەرضى دىيالېكتى طۇرانى وەك دىيالېكتىك خستوتەتروو :

أ - دوو شىوئە بنضىنەبىيەكە:

1- كرمانجى ئووروو: (بوتانى، جزيرەبى، هەكارى، بادىنانى، ناشىتەبى، بايەزىدى).

2- كرمانجى نىوئەراست: (سلىمانى، سنەبى، نەردەلانى، طەرميانى، هەتولير، كەركووكى، سۇرانى، موكرى، شارباذيرى، شەدەرى).

ب - دوو شىوئە لاتەنىشەكە:

1- كرمانجى خواروو: (ذىروو): (فەبىلى، كرماشانى، لەكى، كەلهورى، خانەقەنى، لورى).

2- كۆمەلە شىوئە طۇرانى - زازابى (طۇران، زازابى، هەورامانى).

9- عىزەدىن مستەفەرەسولاً لە كئيبەكانى (سەرنجەلە زمانى نەدەبىيە يەكپەرتووى كوردى) (ix) و (بۇ زمان) دا (x)، دىيالېكتەكانى زمانى كوردى دەستىشەنكر دوو، بەبى نەوئى نامادە بە شىوئەزارى باجەلانى بكات، نەطەرضى دىيالېكتى طۇرانى وەك دىيالېكتىك خستوتەتروو :

1- لوور.

2- كرمانجى ئوورو: (بوتانى، هەكارى، بادىنانى، بايەزىدى، ناشىتەبى).

3- طۇران: (هەورامى).

4- كرمانجى خواروو: (سۇرانى، سلىمانى، موكرى، طەرميانى).

10- تاهير سادق لە كئيبى (رىنوس - ضونىتە نووسىنى كوردى) (xi)، دىيالېكتەكانى زمانى كوردى دەستىشەنكر دوو، بەبى نەوئى نامادە بە شىوئەزارى باجەلانى بكات، تەنانەت دىيالېكتى طۇرانى وەك شىوئەزارىك لەنئىو شىوئەزارەكانى دىيالېتى كرمانجى خواروو خستوتەتروو :

1- زازا

2- لورى (بەختيارى، لەكى، فەبىلى، رۇذبەيانى).

3- كرمانجى:

أ- كرمانجى سەروو: (بوتانى، بادىنانى، هەكارى، بايەزىدى، شەمدىنانى).

ب - کرمانجی خواروو: (سۆرانی، موکریانی، ئه‌رده‌لانی، کلههوری، طۆرانی).

11- کهمال فوناد له وتاری (زاراوه‌کانی زمانی کوردی و زمانی ئه‌ده‌بی و نووسینیان) ^(xii) دا، دیالیکته‌کانی زمانی کوردی ده‌ستنیشانکردوو، به‌بێ ئه‌وه‌ی ئاماده‌ به‌ شیوه‌زاری باجه‌لانی بکات، ئه‌تطره‌زی دیالیکتی طۆرانی و هه‌ک دیالیکتی خستوته‌روو :

1- کرمانجی سه‌روو

2- کرمانجی خواروو

3- کوردی باشوور

4- طۆران و زازا

12- محهمه‌د ئه‌مین هه‌ورامانی له کتییی (زاری زمانی کوردی له تهره‌زووی به‌راورد) ^(xiii) ، دیالیکته‌کانی زمانی کوردی ده‌ستنیشانکردوو، به‌ شیوه‌یه‌ک ئاماده‌ی به‌ شیوه‌زاری باجه‌لانی و هه‌کو شیوه‌زاری له کرمانجی خواروو دا خستوته‌روو، له‌تله‌ ئه‌وه‌شدا طۆرانی و هه‌ک شیوه‌زاری له کرمانجی خواروو دا خستوته‌روو:

1- شیوه‌ی کرمانجی سه‌روو یا نووروو (بۆتانی، هه‌کاری، دیاربه‌کری، بادینانی، ماردین، ... هتد).

2- شیوه‌ی کرمانجی ناوه‌راست: (سۆرانی، موکریانی، سلیمانی، که‌رکوک).

3- شیوه‌ی کرمانجی خواروو: (هه‌ورامان، لوری، باجه‌لانی، زازای).

13- سادق به‌هانه‌دین ئامیدی له کتییی (ریزمانا کوردی کرمانجیا زۆری و ذیری یا هه‌تبه‌تر کری) دا ^(xiv) ، دیالیکته‌کانی زمانی کوردی ده‌ستنیشانکردوو، به‌ شیوه‌یه‌ک ئاماده‌ی به‌ شیوه‌زاری باجه‌لانی و هه‌کو دیالیکتی و دیالیکتی طۆرانی و هه‌ک دیالیکتی کردوو، به‌ واته‌یه‌ی زازا و باجه‌لانی و طۆران و هه‌ک ناوینیانی دیالیکتی خستوته‌روو:

1- زاری کرمانجی (کرمانجی زوورو، ناوه‌راست و رۆدناوا)

2- زاری سۆرانی (کرمانجی خواروو و رۆده‌لات)

3- زاری لووری و کلههوری

4- زاری زازا، شه‌به‌ک و هه‌ورامی

14- کامیل حه‌سه‌ن به‌سیر له کتییی (زمانی نه‌ته‌وايه‌تی کوردی) دا ^(xv) ، دیالیکته‌کانی زمانی کوردی ده‌ستنیشانکردوو، به‌بێ ئه‌وه‌ی ئاماده‌ به‌ شیوه‌زاری باجه‌لانی و دیالیکتی طۆران بکات:

1- زارەکانی کوردی نووروو (هەزکی، شکاکی، بایەزیدی، هەکاری، جزیری، عەفرینی، دومبلی، بادینی)

2- زارەکانی کوردی ناوئەند (موکریانی، سۆزانی، سلیمانی، شوانی، جافی، سنەیی، طەرۆوسی)

3- زارەکانی کوردی خواروو (کرماشانی، کەلهوری، کولیایی ئیرەوئەندی، لەکی، لووری)

وێکو دەرەدەکتۆبێت ئەم دابەشکردنە زۆربەیان لەسەر بنەمایەکی زانستی دانەنراون، هەرۆها لیکۆلەرانی زیاتر لە ناویکیان بۆ دیالیکتەکان بەکار هێناوە و بە تەواوەتی سنووری جوێرایی دیالیکتەکانیان دیاری نەکردووە، بەلام لەتەمێل ئەوەشدا دابەشکردنەکانی توفیق وەهیی و فوئاد حەمە خورشید لە رووی زانستیەتی نزیکن و دەریت ئشتیان ئیبتەستریت، ئەمە لەلایەکی تریشەوە ئەوەی ئیبتەست بییت بە شیوەزاری باجەلانی، ئەوە دەرکی لەم خالاً ئەدا روونیان بکەینەوە:

1- هەندێ لە لیکۆلەرانی بە هیض جوێرێک ئامادەیان بە شیوەزاری باجەلانی نەکردووە .

2- هەندێ لە لیکۆلەرانی شیوەزاری باجەلانییان وێکو دیالیکتیکی سەر بەخۆ لئەتەل دیالیکتەکانی تری زمانی کوردی خستۆتەرۆو .

3- هەندیکێ تری لە لیکۆلەرانی باجەلانییان وێکو شیوەزاری لئەنیو شیوەزاریەکانی دیالیکتی طۆران خستۆتەرۆو .

2-1: نەخشەی جوێرایی دیالیکتی طۆران و شیوەزاری باجەلانی

ئەم دیالیکتە طەر لە باشوورییە وەرطین، ئەوە لە باکووری ریطەیی نیوان قەسری شیرین - کرمانشەو دەرست ئیبتەکات، بەرۆ شاخەکانی هەرمان، لە روژناوئاشەو هەر لە سەرزاوەکانی سیراوەئەو بەرۆ خۆرەلآت دایئۆشیو تا کرماشان. ئەم دیالیکتە ئیبتەت لە: (xvi)

1- طۆرانی رەسەن: کە دانیشتوانی ناوئەکانی (کرند، زەهاو، جوانرۆ) لە کوردستانی ئیران قسەیی ئا دەرکەن، هەرۆها لە کوردستانی عیراق، هەندێ کاکتی داقوق و تیرەیی زەنطەنەیی نزیکی کفری و قادرکەرەم و سیامەنسوری سەر بە ناوئەیی لئیلان قسەیی ئا دەرکەن.

2- هەرمانی: دانیشتوانەکانی شاخەکانی هەرمان و ئاوە و ئلطان دەریتەو، هەرمانیش دوو بەشن، بەشی لەهونیان لە خۆرناوای ریزە شاخەکانی هەرمان، واتە دەریتە کوردستانی عیراق، بەشی دووەمیان، هەرمانی (تەخت) کە دەریتە خۆرەلآتی شاخەکانی هەرمان، واتە دەریتە کوردستانی ئیران.

3- باجەلانی: ئەم شیوەزاری ئەرش و بلاون، هەندیکیان لە باکووری خۆرەلآتی شاری مووسلا نیشتەجین، کە ناوئە کوردستانیەکانی دەرۆی هەریمی کوردستان دەریتەو، کە ئیبتان دەرتر (شەبەک)، بەشیکیشیان لە زەهاو و لە باکووری لورستان و نزیکی خانەقین و قۆرەنوو و هۆرین و مەیدان .

4- زازا: ئەم لە دیالیکتە ناوئەکانی دەریتە کوردستانی باکوور، کە کەوتۆتە ناوئەیی نیوان ئەرزەرۆم - موش - خەرئووت و ئەرزنجان دەریتەو .

3-2: طومنز و نارامطا ئيروزكانيان

شعبة كككان ئوانةى لىسىر مئز هئبى شيعن، رۇدانى جەننى رەمئران و قوربان و مانطى موحررەم بە ھەزاران لى دن و ئياو و كور و كض، دەئنا زيارەتى مەقامى ئىو ئياو ساكانە. ^{xix}

1- مەقامى ئىمام زەئنا لىعابەدىن: ئىم ئياو ساكانە نازناوى عەلى كورى حوسىنى كورى حەزرىتى عەللىيە (38 - 25) ى موحررەم (95) ى كۇسى، لى مەدىنە سئارەدى خاك كراو، لى ناوايى (عەلى رەش)، كى سىر بە شاروۋىكى (بەرتەللىيە) طومنزىكى جوانيان بۇ دروستكروو، نەو شىمان لىبىر نەصاً لى قەزاي (داقو) ى سىر بە كەركو كىش طومنزىكى لىو جۇرە ھىر لىدەر زەمانەو بەناوى ئىم زانەو دروستكراو و سالانە بە ھەزاران كەس لى ھەموو شارەكانى ئىراقەو دىنە زيارەتى.

2- مەقامى ئىمام عەلى رەزاي كورى ئىمام مووساي كازم (148 - 203 ك): لى خوراسانى ئىران بەخاك سئىر دراو، بە ئىمام رەزاي خوراسانى ناسراو، لى ناوايى (ئىز خەرائى طەورە) كى سىر بە شاروۋىكى (باشىك)، طومنزىكى رىكوئىكان بۇ ئامدەكر دوو.

3- مەقامى ئىمام عەباس كورى ئىمامى عەلى: لى سالى (61) ى كۇسى شەھىد كراو و لى شارى كەربەلا لى خوارووى ئىراق بەخاكىان سئاردوو، لى ناوايى (عەباسىيە) ى سىر بە شاروۋىكى باشىك طومنزىكان بۇ دروستكروو و ئىي دىلن مەقامى ئىمام عەباس.

4- مەقامى ئىمام حوسىن كورى ئىمام عەلى: (625 - 680) ى زاينى لىسىر خىلافت لىتەلأ يەزىدى كورى معاوية نىكسبون، لى ئىجامى جەئطىكى ئر لى خويناوى كى لى كەربەلا روویدا حوسىن بە دەستى (شمر) كودرا و (يەزىد) بە خەلىفە مايتەو، نارامطاكى لى كەربەلايە، لى ناوايى (خەزنى تەئە) ى سىر بە شاروۋىكى بەرتەللىيە، طومنزىكى بىكولانەى بۇ كراو .

5- مەقامى ولى بەكتاش: طومنزەكەى بەسىر طردىكەوتە لى نىك طوندى (ئىز خەرائى طەورە)، سىر بە شاروۋىكى باشىكە، ئىمىان لىبەر ئىو مورىدىان بە دەطمن ماوتەئەو، بۇيە لىم رۇدطارەدا كەمتر بايەخى ئا دەدەن و دەئنا زيارەتى.

6- طومنز و مەقامى خدرى ئىلىياس: ناوى يەككىكە لى ئىغەمبەران، بە خدرى زىندە بەناوبانطە، لىسىر دەمى مووسا ئىغەمبەر (د. خ) ذىاو، طومنزەكەى لى ناوەر استى طوندى (كەبەر لوى) دايە، بە زورى دىدە سالەكانى طوندەكە دەئنا زيارەتى لى بەغدايش لىسىر رۇخى دىجلە لى تەئىشت ئردى (شو ھەدا) لى طەرەكى كەرخ طومنزىك بە ناوى ئىم زانەو ھەتە.

7- ئىمام فازل: طومنزەكەى لى ئىيو طوندى (فەدىلەيە)، ئىمىان بەزورى سوننە مئز ھەبەكان دەئنا زيارەتى، طومنزەكەى زور كۇنە، وا دەردەكەوت لىلايەن شەبەككىيەكانەو ھىندە بايەخى ئىندەرا.

8- مەقام و طومنزى قەمبەر عەلى: طومنزەكەى لى طورستانى ناوايى (تەيراو) ى سىر بە شاروۋىكى بەرتەللىيە، بە زورى شىعە مئز ھەبەكان سەردانى دەكش.

9- مەقامى سولتان ساقى: طومنزەكەى لى ئىيو طوندى (بازطرتان) دايە، بە صەئد كىلومەترىك دەكەوتىتە رۇدەلاتى (بەرتەللىيە) وە.

نعم طومنزەى سولتان ساقىيە بە زورى خەلكى طوند و تىكرای شەبەككىيەكانى دەوروبەر زيارەتى دەكەش و وەكو باوەرەك (عقيدە) بە نىمامى (عقلى)شى دەزانن. هەروەها زۆر بەى هەمە زورى مەقام و طومنزەكانى ترى شەبەككىيەكان هەر بەم جۆرە ئەفسانە نايىنيانە هاتوونەتە طۇرا، ضونكە تەرم يا طۇريان تىدا نىيە، بۇيە بە مەقاميان ناوزەد دەكەش.

10- طەلپىكە هەمە بە ناوى (طەلى مامەجان) لە نزيك طوندى (كانىنۆى)ى سەر بە شارۆضكەى (باشىك)ە، شوينەوارىكى دىرزەمانى تىدايە بەناوى (سىدوكانە)، بەقەد تاشە بەردىكى زلەوويە بە بەرزى بالآى زەلامىك، برىنييە لە ذوورىكى زور جوان و رىكوئىك.

11- طەراو: كانىيەكە لەنىو طوندى (تەرچلە) داىە و سەر بە شارۆضكەى بەرتلەيە، ئاوەكەى بۇنىكى ناخوشى هەمە، خەلكى ئەو دەظفەرە بۇ ضارەسەر كەردنى نەخوشىيەكانى ئىست كەلكى لى وەردەطرن بەتاييەتى بۇ (طەرى) تووشبووئەكە ناوى لى دەبا و لە مالتوە خوى ئىدەشوات.

12- كانى زەرك (كانى زەردك): ئەم كانىيە لە (ضياى زەردك) داىە، بە دوورى ضارەكە رىيەك دەكەوتتە رۇذناوى (باسخەر)و، سەر بە شارۆضكەى (بەرتلە)يە، رەنطى ئاوەكە زەردە، بۇيە ئەم ناوەيان لىناو، بۇ نەخوشى زەردووى سووديان لىوەر طرتووە، تووشبووئەكە لەو آ بەو ناو خوى دەشوا، بروايان واىە بەمە ضاك دەبنەو، جا نەك تەنيا شەبەككىيەكان بەلكو هەموو خەلكى دەظفەرەكە بۇ هەمان مەبەست بەكارى دەهينن، هەروەها لە مووسلا و دەوك و هەولير و سلىمانى و بەغداد و شارەكانى ترى عىراقىشئو، بوى دىن.

ئىشنياز

1- هەولبەرىت لە بەشە كوردىيەكانى زانكۆكانى كوردستان و بەغدا لە بابەتى زارناسى باسى شيوەزارى باجەلانى بكريت و نموونە لە بارەى شيوەزارەكەو بەهيندريتەو .

2- نووسىنى نامەى دكتۇرا و ماستەر لەسەر ئەو شيوەزارانەى كە كەمتر ئاوەريان لىدراوئەتو، بەتاييەتى شيوەزارى باجەلانى .

3- حكومەتى هەرىم بە بى طويدان و طەرانئو بۇ حكومەتى ناوەند، طرنطى بە شوين و زىدى كورد شەبەكەكان بەدات، بەتاييەتى بە كەردنەوى قوتابخانەى كوردى لە شوينى شەبەكە نشينەكان.

4- حكومەتى هەرىم هەولبەدات لە بەشە بودجەى هەرىم سالانە برىك ئارە بۇ ئاوەدانكردنەوى شوينى شەبەكەنشينەكان تەرخانبەكات .

5- هەولبەرىت بابەتىك وەك ناساندنى شيوەزارى باجەلانى و كوردى شەبەكە لەنىو تەرتووكى زمان و ئەدەبى كوردى قوناغەكانى خویندنى سەر بە وەزارەتى تەروەردە تەرخانبەرىت .

نەنجام

لەم كورنە تويدينەو بە ضەند نەنجامىك طەيشتووين، كە برىنين لە:

1- هەندى لە لىكۆلەران بە هېض جۇرىك نامادەيان بە شيوەزارى باجەلانى نەكردووە .

2- هەندى لە لىكۆلەران شيوەزارى باجەلانىيان وەكو دىالىكنىكى سەربەخۇ لەئەل دىالىكنەكانى ترى زمانى كوردى خستۆتەروو .

3- هه‌ندیکی تر له لیکۆلەران باجەلانییان وەکو شیوەزاریک لهنیو شیوەزارەکانی دیالیکتی طوران خستۆتەروو .

4- شەبەکە لە رووی نەتەقووە کوردن، لە رووی نایینتەقووە ئیسلامن، لە رووی مەزھەبەقووە زۆرینەیی شیعیان .

5- زیدی شەبەکە ناوێتی کوردستانی، واتە ئاوازیەکانی شەبەکە دەکۆنە ناو جوهرافیا کوردستانەقووە .

6- حکوومەتی عێراقی بە تەلەیی یەکەم و حکوومەتی هەریمی کوردستان بە تەلەیی دووەم ناوێتیەکانی جوهرافیا شەبەکیان فەرماوێشکردووە، دیارە نەمەش لەوانگە بە هۆی نەقووە بی، کە نەوان لە دەرەقووە ئیدارەیی حکوومەتی کوردین.

Abstract

Geography of Bajalan Variety known as Shabak variety

Shabak is one of minority related to Kurdish nation , speaking Bajalan variety especially Goran Dialect.

This study is a historic and diactological study about Kurdish Bajalan variety. The study is composed an introduction and two chapters. The first chapter talks about Bajalan variety , and it has two axes . In the first axe , I talk about the geography of Bajalan variety and in the second axes the map of goran dialect . The second chapter is about Shabak variety and it is constituted of three axes : The first section is about Shabak variety , in the second section is allocated to the domicile of Shabak variety and in the third section , talks about the saint of shabak and in the end the conclusion and bibliography are located.

-
- ⁱ - میر شەرەفخانە بدلیسی (2006)، شەرەفنامە - میدووی ماله میرانی کوردستان، و: ماموستا هەزار، ضائی سینیەم، دەرەقووەی ضاا و پلاوکردنەقووەی ئاراس، هەتۆلیر، ل 21.
- ⁱⁱ - محەمەد مەردوخی (1991)، میدووی کورد و کوردستان، عەبدولکەتریم محەمەد سەعید، ضائی یەکەم، ضااخانەیی (اسعد)، بەغدا، ل 84.
- ⁱⁱⁱ - محمد امین زکی (1961)، خلاصه تاریخ الكرد و کردستان من اقدم العصور التاريخية حتى الان، محمد علی عونی، الجزء الاول الطبعة الثانية، بغداد، ص 316.
- ^{iv} - محەمەد خالە (1367)(1988)، فەرەنطی خالە، جزمی یەکەم، کتابفرۆشی محەمەد سەقزی، ضاا اول، ل 26.
- ^v - زبیر بلال اسماعیل (1984)، میدووی زمانی کوردی، و: یوسف رەئوف عەلی، ضااخانەیی (دار الحریة للطباعة)، بەغدا، ل 115 - 116.
- ^{vi} - فوناد حەمە خورشید (1985)، زمانی کوردی - دابەشبوونی جوهرافیا دیالیکتەکانی، و: حەمە کەتریم هەتورامی، ضااخانەیی (افاق العربیة)، بەغدا، ل 40.
- ^{vii} - زبیر بیلال اسماعیل (1984)، میدووی زمانی کوردی، ل 116 - 117.
- ^{viii} - جەمال نەبەز (1976)، زمانی یەکپەرتووی کوردی، یەکیەتی نەتەقووەیی خویندکارانی کورد لە نەقووەی کوردی، بامبیرط - ئەلمانیا، روژنەوا، ل 22 - 23.
- ^{ix} - عیزەدین مستەفا رەسوول (د) (1971)، سەرنجە لە زمانی نەدەبیی یەکپەرتووی کوردی، ضاا یەکەم، ضااخانەیی (سلمان الاعظمی)، بەغدا، ل 14 - 19.

- x - عیزەدین مستەفەرەسوولاً (د) (2005)، بۆ زمان، بەریوەتەریتی طشتی ضاڤ و بلاوکردنەو، ضاڤخانەى شطان، سلیمانی، ل 96 - 101.
- xi - طاهر صادق (1969)، رینوووس - ضوئیەتی نووسینی کوردی، ضاڤی یەكەم، ضاڤخانەى شیمال، كتر كوك، ل 92.
- xii - كەمال فوناد (د) (1971)، زاراوەكانی زمانی کوردی و زمانی ئەدەبی و نووسینیان، ط. زانیاری، ذ (4)، بەغدا، ل 22 - 24.
- xiii - محەمەد ئەمین هەورامانی (1981)، زاری زمانی کوردی لێ ترازووی بەراورد، ضاڤی یەكەم، بەغدا، ل 68 - 70.
- xiv - صادق بهاء الدین نامیدی، ریزمانا کوردی کرمانجیا نوری و ذیری یا هەتەبەرکری، ضاڤا یەكی، ضاڤخانەى (دار الشون الثقافیة)، بەغدا، ل 1990، ل 25 .
- xv - کامل حسن بصیر (د)، زمانی نەتەواپەتی ی کوردی، ضاڤخانەى کۆری زانیاری عیراق، بەغدا، 1984، ل 18.
- xvi - بروانە : 1- فوناد حەمە خورشید (1985)، زمانی کوردی - دابەشبوونی جو طرافیاى دیا لیکتەکانی، و: حەمە کتریم هەورامی، ضاڤخانەى (افاق العربیة)، بەغدا، ل 70 - 74 . 2- فوناد حەمە خورشید (د) (2008)، زمانی کوردی و دیا لیکتەکانی - شیکردنەو تەویەکی جو طرافیاى، دەزطای ضاڤ و ئەخشی سەردەم، سلیمانی، ل 65 - 70.
- xvii - هەردەقوێل کاکتیی (2008)، ئەندى ئیشینان و قسەى نەستەقی شەبەك، ئینستیتوتی كەلتووری کورد، ضاڤخانەى ئاراس، هەولیر، ل 10-11.
- xviii - بروانە : أ - هەردەقوێل کاکتیی (2008)، ئەندى ئیشینان و قسەى نەستەقی شەبەك، ئینستیتوتی كەلتووری کورد، ضاڤخانەى ئاراس، هەولیر، ل 11-13 . ب - احمد شوكت (2005)، الشبک الكورد المنسبون، وزارة الثقافة، السليمانية، ص 90 - 122 .
- xix - هەردەقوێل کاکتیی (2008)، ئەندى ئیشینان و قسەى نەستەقی شەبەك، ئینستیتوتی كەلتووری کورد، ضاڤخانەى ئاراس، هەولیر، ل 13-17.

سەزضاو تەکان

- یەكەم : سەزضاو کوردییەکان
- 1- جەمال نەبێز (1976)، زمانی یەكطرتووی کوردی، یەكینی نەتەوایی خویندکارانی کورد لێ نەوونتا بلاوی کردو تەو، بامبیرط - ئەلمانیاى رۆژنارا .
- 2- زبیر بلال اسماعیل (1984)، مێدووی زمانی کوردی، و: یوسف رەئوف عەلی، ضاڤخانەى (دار الحریة للطباعة)، بەغدا .
- 3- صادق بهاء الدین نامیدی، ریزمانا کوردی کرمانجیا نوری و ذیری یا هەتەبەرکری، ضاڤا یەكی، ضاڤخانەى (دار الشون الثقافیة)، بەغدا، 1990 .
- 4- طاهر صادق (1969)، رینوووس - ضوئیەتی نووسینی کوردی، ضاڤی یەكەم، ضاڤخانەى شیمال، كتر كوك .
- 5- عیزەدین مستەفەرەسوولاً (د) (1971)، سەرنجاً لێ زمانی ئەدەبی یەكطرتووی کوردی، ضاڤی یەكەم، ضاڤخانەى (سلمان الاعظمی)، بەغدا .
- 6- عیزەدین مستەفەرەسوولاً (د) (2005)، بۆ زمان، بەریوەتەریتی طشتی ضاڤ و بلاوکردنەو، ضاڤخانەى شطان، سلیمانی .
- 7- فوناد حەمە خورشید (1985)، زمانی کوردی - دابەشبوونی جو طرافیاى دیا لیکتەکانی، و: حەمە کتریم هەورامی، ضاڤخانەى (افاق العربیة)، بەغدا .
- 8- فوناد حەمە خورشید (د) (2008)، زمانی کوردی و دیا لیکتەکانی - شیکردنەو تەویەکی جو طرافیاى، دەزطای ضاڤ و ئەخشی سەردەم، سلیمانی .
- 9- کامل حسن بصیر (د)، زمانی نەتەواپەتی ی کوردی، ضاڤخانەى کۆری زانیاری عیراق، بەغدا، 1984 .
- 10- كەمال فوناد (د) (1971)، زاراوەكانی زمانی کوردی و زمانی ئەدەبی و نووسینیان، ط. زانیاری، ذ (4)، بەغدا .
- 11- محەمەد مەردوخی (1991)، مێدووی کورد و کوردستان، عەبدولکتریم محەمەد سەعید، ضاڤی یەكەم، ضاڤخانەى (اسعد)، بەغدا .
- 12- محەمەد خالاً (1367) (1988)، فەر هەتەطی خالاً، جزمی یەكەم، کتابفرۆشی محەمەد سەقزی، ضاڤ اول .
- 13- محەمەد ئەمین هەورامانی (1981)، زاری زمانی کوردی لێ ترازووی بەراورد، ضاڤی یەكەم، بەغدا .
- 14- میر شەرەفخانەى بدلیسی (2006)، شەرەفنامە - مێدووی ماله میرانی کوردستان، و: مامووسنا هەزار، ضاڤی سببەم، دەزطای ضاڤ و بلاوکردنەو ئاراس، هەولیر .
- 15- هەردەقوێل کاکتیی (2008)، ئەندى ئیشینان و قسەى نەستەقی شەبەك، ئینستیتوتی كەلتووری کورد، ضاڤخانەى ئاراس، هەولیر .

دوویم : سەزضاو عەرەبییەکان

- 16- احمد شوكت (2005)، الشبک الكورد المنسبون، وزارة الثقافة، السليمانية .
- 17- محمد امين زكى (1961)، خلاصة تاريخ الكرد و كردستان من اقدم العصور التاريخية حتى الان، محمد على عوني، الجزء الاول الطبعة الثانية، بغداد .